

Bikuriožna?

Ne,

biseksualna.

Istraživanje o biseksualnim identitetima i
diskriminatornim konceptima

Marinella Matejčić

Impressum

Naziv: **Bikuriožna? Ne, biseksualna.**
Istraživanje o biseksualnim identitetima i
diskriminatornim konceptima

Urednica: **Dunja Matić Benčić**

Grafičko oblikovanje: **Lucija Sučić**

Autorica: **Marinella Matejčić**

Nakladnik: **PaRiter**

Naklada: **100**

Tisak: **Adria print**

Rijeka, 2022.

ISBN: 978-953-49956-1-7

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001154826.

Bikuriožna?

Ne,

biseksualna.

Istraživanje o biseksualnim identitetima i
diskriminatornim konceptima

A house is no less real for the fact that it was built; we need shelter, and building a house is a fine way to give ourselves shelter. The longer we live in the house and the more comfortable we become in it, the more difficult it is to remember a time when the house did not exist.

Paula C. Rust

Kazalo

Uvod	6
Metodologija	7
Definicija biseksualnosti i društvena percepcija	9
Fetišizacija, (hiper)seksualizacija, komodifikacija - nevidljivost biseksualnih osob	16
Kroz oči drugoga/druge - o (ne)stabilnosti identiteta, bifobiji i homofobiji	23
Bifobija i homofobija	30
Obitelj, pripadanje i manjinski stres	36
Zaključak	43
Izvori	44

Uvod

Rad *“Bikuriožna? Ne, biseksualna. - Istraživanje o biseksualnim identitetima i diskriminatornim konceptima”* oslanja se na moj preddiplomski rad u kojem sam, potaknuta osobnim motivima, istraživala koncept biseksualnosti. Ovaj rad je temeljen na devet polustrukturiranih intervjua koje sam provela tijekom rujna i listopada 2022. godine.

Biseksualnost u hrvatskom akademskom prostoru nije pretjerano istražena. S druge strane, postoje zajednice raštrkane po virtualnom prostoru, primijećena je povećana vidljivost mladih biseksualnih osoba tijekom događanja na temu LGBTIQ+ prava, kao i određeno pozicioniranje mikro-zajednice unutar queer prostora u smislu vidljivosti, glasnoće, oformljivanja i građenja narativa. U tom smislu, pomaci jesu vidljivi, no oni su neusporedivi s vidljivosti npr. lezbijskih i homoseksualnih zajednica. Jasno je da unutar LGBTIQ+ i/ili queer identiteta postoji sijaset onih koji nisu istraženi i traže svoj prostor unutar zajednice, no ovaj rad se bavi upravo biseksualnošću: uz pojavnosti bifobije, brisanja i nevidljivosti kao usko vezanih koncepata analize intervjua.

Ako je početna točka promišljanja biseksualnosti definirana kao “brisani prostor” unutar binarne distinkcije heteroseksualnosti i homoseksualnosti, ona ili poprima diskriminatorne nazivnike od strane obiju zajednica (homoseksualne i heteroseksualne) ili se ne validira. Društveno je prihvatljivo nositi jedan, monoseksualni identitet. Ključno je i promatranje biseksualnosti kroz oči drugoga/ druge, odnosno determiniranje seksualnosti osobe isključivo prema identitetu njegovog/njezinog partnera/partnerice, čime se ponovno briše zaseban identitet i donose nerijetko krive pretpostavke.

Metodologija

Cilj istraživanja je bio proučiti glavne koncepte i ideje koji se ponavljaju kroz narativ o biseksualnosti, i to kroz glasove upravo biseksualnih osoba.

Metodologija ovog rada bazira se na analizi dijela postojeće literature i etnografskog ispitivanja pomoću polustrukturiranog intervjua. Istraživačko pitanje je "Kako biseksualne osobe žive svoj identitet te s kojim diskriminirajućim konceptima se susreću". Polustrukturirani intervjui provedeni su u rujnu i listopadu 2022. godine te su pratili teorijski utemeljene koncepte koje vezujemo uz biseksualnost, kao što su bifobija, *unicorn hunting*/fetišizacija i objektivizacija, nevidljivost, stabilnost seksualnog identiteta, društvena percepcija biseksualnosti, biseksualnost kao most koji spaja homoseksualnost i heteroseksualnost, razlika između bifobije i homofobije, queer zajednica, manjinski stres.

Sudionice i sudionici su se u istraživanje uključili putem obrasca distribuiranog društvenim mrežama u 2021. ili su se, nakon saznanja da se istraživanje provodi, javili drugim kanalima. U istraživanju je sudjelovalo pet cis-žena, jedna rodno nebinarna osoba, jedna agender osoba i dva cis-muškarca. Istraživanje je provedeno na platformi Zoom, a intervjui su snimani, transkribirani te potom kodirani i obrađeni. Nakon sedmog intervjua došlo je do teorijske saturacije, odnosno do ponavljanja sadržaja odgovora. Budući da je bilo nužno ostvariti bolji omjer sudionica i sudionika u smislu rodnih identiteta, provedena su još dva intervjua.

Radi jednostavnosti predstavljanja ispitanih osoba koristit će se aliasi i godine, rod, regija rođenja, trenutno prebivalište, najviši završeni stupanj obrazovanja, tip zaposlenja, jesu li monogamni

- ili poliamorni, status veze, jesu li neurotipični ili neurodivergentni:
- Ivana (46), cis-žena, iz Slavonije, živi u Zagrebu, VSS, zaposlena u korporaciji, monogamna, nije u vezi, neurotipična;
 - Marta (32), cis-žena, iz Istre, živi u Zagrebu, VSS, zaposlena u civilnom sektoru, monogamna, u vezi sa cis-muškarcem, neurotipična;
 - Saša (31), nebinarna osoba, iz Istre, živi u Istri, VSS, nezaposlena, monogamna, nije u vezi, neurodivergentna;
 - Bojan (36), cis-muškarac, iz BiH, živi u Zagrebu, VSS, slobodni umjetnik, poliamoran, u vezi sa cis-ženom, neurodivergentan;
 - Filip (43), cis-muškarac, iz Dalmacije, živi u Splitu, VSS, zaposlen u javnom institutu, poliarmoan, oženjen za cis-ženu, neurotipičan;
 - Marija (31), cis-žena, iz Zagreba, živi u Zagrebu, SSS, radi u internacionalnoj organizaciji civilnog društva, monogamna, zaručena za nebinarnu osobu, neurotipična;
 - Jakov (41), *agender*, iz Istre, živi u Zagrebu, VSS, radi u civilnom sektoru i vlasnica je obrta, poliamoran, u vezi sa cis-ženom, neurodivergentna;
 - Vesna (28), cis-žena iz Zagreba, živi u Zagrebu, VSS, radi u civilnom sektoru i vlasnica je obrta, monogamna, nije u vezi, neurodivergentna
 - Ana (27), cis-žena, iz Zagreba, živi u Zagrebu, VSS, radi u privatnoj firmi, monogamna, u vezi s muškarcem, neurotipična.

Koristeći interpretativno konstruktivističku paradigmu tijekom održavanja polustrukturiranih intervjua imala sam mogućnost saznati misli i osjećaje sudionica i sudionika, zadržavajući pravo na interpretaciju sukladno literaturi i iskustvu.

Građa je analizirana tako da su intervjui transkribirani i kodirani kroz postupak višestrukog čitanja, da bi se naposljetku kodovi isprofilirali u temate koje je valjalo obraditi.

Definicija biseksualnosti i društvena percepcija

“Kako definiraš biseksualnost?” i “Kako društvo percipira biseksualnost” pitanja su na koja će u ovom poglavlju biti ponuđeni odgovori, kroz prizmu izjava sudionica i sudionika razgovora. Društvena percepcija biseksualnosti provlači se kao nit vodilja u cijelom radu, s obzirom na to da je (svaki) identitet neodvojiv od društva u kojem egzistira.

Sudionici i sudionice su na pitanje “Kako definiraš biseksualnost?” odgovarali vlastitim definicijama, koje se gotovo u potpunosti mogu svesti na definiciju biseksualne aktivistkinje, profesorice i spisateljice Robyn Ochs: *“Nazivam se biseksualnom jer prihvaćam da u sebi imam potencijal biti privučena - romantično i/ili seksualno - prema ljudima koji pripadaju različitim rodovima, ne nužno u isto vrijeme, ne nužno na isti način i ne nužno na istoj razini. Za mene se bi u biseksualnost referira na potencijal privlačnosti prema ljudima roda sličnog ili različitog od mogeg.”*

Pet od devet sudionica i sudionika biseksualnost definira svojim riječima upravo u ovoj širini, dok Ivana objašnjava kako su za nju biseksualne osobe one kojima *“... se u jednakoj mjeri emocionalno ili seksualno sviđaju i muškarci i žene. Netko tko je u stanju zaljubiti se u oba spola.”* Ana na pitanje odgovara: *“Biseksualnost definiram kao seksualnu i romantičnu privlačnost prema više od jednog spola.”* Filip, na primjer, biseksualnost definira kroz nešto širu leću: *“Biseksualnost definiram na tri razine: love (ljubav), lust (požuda) i longing (čežnja). Dakle, romantika, ljubav i seksualna privlačnost prema osobama istog ili različitog spola od sebe i ne uvijek u istom kapacitetu na toj ljestvici (s vremenom se može mijenjati prema jednom ili drugom ili N-tom polu).”* Sličnu definiciju uvodi i Marta, objašnjavajući kako je za

nju biseksualnost "*sentimentalno-ljubavno-seksualna privlačnost prema muškarcima i ženama, u isto vrijeme.*" Navodi i kako je s vremenom promijenila svoju "oznaku" ili "label" u panseksualnost¹.

Razvidno je kako sudionici i sudionice biseksualnost definiraju na dvije razine: prva je, s obzirom na dijapazon rodnih identiteta koje prepoznajemo i u kontekstu roda, uključiva, dok je druga nešto uža, odnosno orijentira se prema spolu kao kategoriji oznake identiteta druge osobe, to jest romantičnog i/ili seksualnog interesa. Kako je iz rakursa promatranja biseksualnosti nužno promatrati i panseksualnost, postavlja se jasno pitanje: gdje je granica između panseksualnosti i biseksualnosti? Je li možda biseksualnost zastarjela u diskursu o seksualnosti?

Da bi se razložio problem definiranja identiteta, nužno je osvrnuti se i na postojeće definicije identiteta kao entiteta za sebe. Ovim pitanjem bavila sam se u radu "O nekim aspektima biseksualnosti", oslanjajući se na tekst Amartye Sena "Reason before identity" u kojem autor koristi deskriptivni kut pisanja o identitetu. "Kada prebacimo pažnju s 'biti identično' na 'dijeljenje identiteta' i dodamo ideju samoidentifikacije s drugima iz određene grupe, što je centralno nekim uobičajenim korištenjima ideje identiteta, kompleksnost se pojačava. To je taj teški problem: društveni identitet i njegova uloga i implikacije." (Sen, 1991:1). Dakle, identitet sam za sebe, bez zajednice i društva nema nikakve funkcije, nema validnog para za usporedbu i istovjetnost. Identitet istovremeno je i nije opće mjesto: on je pregovorljiv, uvjetovan bivanjem dijelom zajednice, vezan uz kontekst i njegovo aktiviranje ili zatomičavanje, dok je istovremeno krucijalni moment izgradnje osobe kao zasebnog društvenog entiteta.

¹ Panseksualnost je romantična, seksualna ili emocionalna privlačnost prema osobama neovisno o njihovom rodu ili prezentaciji.

Osobe koje ne koriste oznake, zatim biseksualnost, panseksualnost, queer, seksualna fluidnost i drugi, kao da označavaju izuzetno slične identitete, odnosno seksualne identitete koji su specifični po tome da apsolutno nisu monoseksualni². No, rasprave se vode i unutar same biseksualne zajednice, kako je razvidno iz različitih odgovora na pitanje "Kako definiraš biseksualnost?". Čini se da je termin "panseksualno" rođen iz potrebe da se uže definicije biseksualnosti oslobode okova rodnih određenja i postanu - uključive. Vodimo li se teorijom Robyn Ochs, startna definicija je uključiva i otvara se prostor za dodatne rasprave o tome na koji način definirati panseksualnost, na koji način definirati biseksualnost i gdje je diskurzivno područje preklapanja tih dvaju identiteta.

Zavisnost društva i identiteta je dotaknuta i pitanjem "Kako društvo percipira biseksualnost?". Marija odgovara: *"Ovisi koje društvo se pita. Ako gledamo društvo kao zajednicu u kojoj se ja krećem, živim i djelujem koja je uglavnom queer ili LGBTIQ+ friendly, na biseksualnost se često gleda kao na fazu, kao nešto prijelazno, 'vidi ti ideš iz strejt u gej' ili nešto slično. To sam vidjela često i u općoj javnosti, gdje je to samo eksperimentiranje, neodlučnost i slično tome. Podcrtala bih tu riječi faza, eksperimentiranje i neodlučnost. Mislim da se najviše radi o tome. Kada razmišljam o nekom širem kontekstu, percipira se kao nekakvo ruglo ili nešto što nije prirodno, osim naravno ako se radi o fazi. Faza eksperimentiranja je relativno prihvaćena. Ali ako se netko u dužoj životnoj fazi definira kao biseksualna osoba, definitivno nije prihvaćeno od strane opće javnosti."* O razumijevanju biseksualnosti kao "faze" u kontekstu društva govorili su i drugi sudionici i sudionice.

² Monoseksualni identitet - seksualni identitet u kojem se privlačnost osjeća samo prema jednom spolu i/li rodu

Vesna, na primjer, zalazi u samo poimanje šire definicije biseksualnosti kroz svoja opažanja: "Mislim da postoji puno predrasuda i omalovažavanja i da općenito jako izazivamo društvenu tendenciju binarnosti - društvo voli da je crno ili bijelo, ili a ili b, a kad je nešto i jedno i drugo teže je s time funkcionirati. U igru ulazi i heteronormativnost i patrijarhat i žene koje eksperimentiraju i muškarci koji se srame. Postoji puno stereotipa i postoji puno nerazumijevanja. I ta neka stigma da je biseksualnost a priori transfobna, što je meni sumanuto jer po mojoj osobnoj definiciji apsolutno nije. I svjesna sam percepcije da biseksualnost podržava prisilnu binarnost roda, što meni nema smisla."

Da je biseksualnost u društvu percipirana kao zanimljiv, ponekad i humorističan fenomen, potvrđuju i izjave drugih sudionica i sudionika. Tako Bojan objašnjava: "Rekao bih, s jedne strane definitivno kao nekakav štos, nekakvu rekreaciju u kontekstu pornografije i fantasma koji iz toga proizlazi, dakle definitivno kao nekakvu vrstu seksi razonode za žene, a s druge strane postoji i užasno je zanimljiv dvostruki standard, to je baš nešto s čime sam se susreo i prije nego što sam počeo o sebi razmišljati kao biseksualnoj osobi. Kad su cure u pitanju, to je samo faza, istraživanje i tako dalje, kad su muškarci u pitanju - 'ah, pa naravno gej cijelo vrijeme'."

Ivana, s druge strane, povlači paralelu između društvene percepcije biseksualnosti i transrodnosti: "Na sličan se način percipiraju biseksualne i trans osobe, pogotovo od dijela feminističke scene - kao, vrlo neozbiljne. 'Ne znaju što će, neozbiljne su'. Slično se doživljavaju i biseksualne osobe. 'Dobro, kao doći će ona na sebe, sad joj se možda svidjela djevojka, ali ona je strejt'. Kao da smo nestabilne osobe jer ne znamo što

ćemo same sa svojim identitetom, malo bi bile s muškarcima, malo sa ženama, a identitet biseksualne osobe kao da ne postoji - ili si gej, ili si lezbijka, i that's it, iskristalizirat će se kroz godine. Tako razmišljaju i lezbe i pederi. Kad sam nekim frendicama lezbama pričala da mi se sviđa lik govorile bi mi da ne serem, da sam razočarana u vezu sa ženom i sad bih malo bila s tipom. To je ta percepcija."

Poveznicu s trans temama vidi i Jakov: "Sad opet postoje razlike između biseksualnosti osoba koje se identificiraju kao žene ili kao muškarci i biseksualnosti ostalih ljudi, ali da se ili fetišizira, pogotovo ako se radi o ženama i da se gleda kao nekakav, što ja znam, polu-ormar ili nepriznavanje vlastite seksualnosti u sebi u slučaju muškaraca. Ne prihvaća se kao puni identitet. Mišljenja o tome su jako polarizirana... Ako ćemo koristiti skale, heteroseksualnost je privlačnost prema suprotnom spolu ili rodu, a homoseksualnost privlačnost samo prema istom, i onda dolazi do shvaćanja da je biseksualnost 50/50, ili mora biti - ne znam. Takvo je nekakvo razumijevanje, a ne da imaš npr. preferenciju prema identitetima koji su više feminizirani ili maskulini. Sve je to jako kompleksno i tu mislim da ima neka poveznica, možda s nekakvim trans temama. Ali da, simplificira se, fetišizira, lijepe se predrasude, trivijalizira se najviše."

S obzirom na ponavljanje riječi "faza" i srodnih izraza u analizi intervjua, očito je kako se radi upravo o ideji nestabilnosti biseksualnosti kao identiteta, što je zanimljiva percepcija brisanja biseksualnog identiteta u društvu. Uzmemo li u obzir činjenicu da je identitet neodvojiv od samog društva, moglo bi se reći da je odbacivanje biseksualnosti kao legitimnog seksualnog identiteta posljedica remetilačke snage unutar monoseksualnih matrica i posljedica zanemarivanja jednog identiteta kao "nedostatnog" i

“nestabilnog”, unatoč povijesnoj borbi za prava LGBTQ+ osoba, gdje je upravo “majka Pridea”, Brenda Horwat, bila biseksualna osoba. Paula C. Rust u “Bisexuality and the Challenge to Lesbian politics” navodi kako je biseksualnost “izazov kategorijskom promišljanju seksualnosti i to ne samo radi toga što ne spada niti u jednu od dvije postojeće kategorije, već zato što je sama po sebi teška za definirati u terminima kategorizacije. Kada bi biseksualne osobe imale zajedničke karakteristike kojima bi ih se moglo definirati kroz razlike u odnosu na homoseksualne i heteroseksualne osobe, biseksualnost bi zauzela poziciju treće kategorije” (Rust, 1995: 238). S obzirom na ovu teoriju, kao i Kinseyevu skalu ljestvice seksualnosti, sudionici i sudionice su upitani i upitane smatraju li da je biseksualnost “most” koji spaja monoseksualne momente heteroseksualnosti i homoseksualnosti. Marija na pitanje odgovara: “*Ne nužno. Zato što opet povezujem to s nekom fluidnošću, ako je most od jednog prema drugom ili unazad, taj most može u bilo kojem trenu na bilo kojoj točki mosta i može ne biti most. Stoga, ne nužno.*”

Danijela nudi nešto šire objašnjenje, uključujući i pojam nebinarnosti kao fluidnosti rodnog identiteta: “*To me podsjeća na to kako neki shvaćaju nebinarnost kao nešto što je između, a neki kao nešto što je potpuno odvojeno od toga. Pa, iskreno, teško mi je to tako shvatiti, zato što je opet ta binarnost nekako nastala. Netko je morao to reći, ono postoje ovakvi i onakvi ljudi. Ako ne ulazimo u Kinseyevu skalu i kažemo da ne postoji taj kulturni fenomen, onda je biseksualnost nešto najprirodnije što postoji, što dobiva svoje ime tek iz pozicije drugoga. Zašto? Zato što imamo monoseksualne identitete koji se predstavljaju kao jedine opcije i odjednom imamo i biseksualnost. Ali da nemamo monoseksualne identitete ne bi morali i definirati biseksualnost, nego bi to jednostavno bilo tako kako je, da svatko dejta koga*

želi dejtati.”

Ivana se također osvrće na identitete: *“Pa ja bih rekla smo mi zasebni identitet. Meni je ovo neozbiljno shvaćanje biseksualnih osoba, odlučite se za jedno ili za drugo. Ne živimo u binarnom svijetu. Bar po meni. Mislim da je to identitet za sebe.”*

Jakov, s druge strane, s potpunim pravom propituje legitimnost monoseksualnih identiteta: *“Pa evo, ja ću sad zbog svoje nekakve biseksualno-predrasudne pozicije reći da meni nisu jasni monoseksualni identiteti i teško mi je to pojmiti. Iz osobnog kontakta s ostalim biseksualnim osobama vidim da neke imaju preferencije prema vlastitom rodu, spolu, a neke prema različitim rodovima ili spolovima. Stoga smatram da bi seksualnost trebalo generalno shvaćati kao fluidnost. Kužim da neki ljudi imaju preferencije koje nisu samo vezane za spol i rod, ali biseksualnost je dobar primjer da nije sve uklesano u kamenu i da se ne može pretpostaviti o nešto o nekome i da je pitanje samoidentifikacije i nekakve otvorenosti prema samom sebi itd.”*

“Ne, zapravo vidim kao nešto treće. Ne vidim niti kao most niti kao kompromisnu varijantu. Vidim kao nešto treće, drugačije, u dobrom smislu. Pozicija s koje stvarno možeš percipirati neke stvari koje uzimamo zdravo za gotovo oko seksualnosti i veza, iz koje možeš dovesti u pitanje i heteroseksualnost i homoseksualnost kao neke društvene konstrukte”, objašnjava Bojan, dovodeći u pitanje cijelu društvenu konstrukciju seksualnih identiteta.

Zaključno, sve sudionice i sudionici vide biseksualnost kao zasebnu kategoriju, koja je i šira i uključivija od kategorija homoseksualnosti i heteroseksualnosti i shodno tome, uključiva i prilagodljiva u svojoj definiciji.

Fetišizacija, (hiper)seksualizacija, komodifikacija - nevidljivost biseksualnih osoba

Ovo poglavlje će obuhvatiti pitanja “Jeste li se ikada susreli s *unicorn huntingom*/fetišizacijom vlastitog identiteta?” i “Je li biseksualnost nevidljiva osim u kontekstu seksa?”. Američki seksolog Fritz Klein je 1978. godine, u svojoj pionirskoj studiji o biseksualnosti, opisao biseksualne osobe kao “sociološki nepostojeće”, nevidljive u crkvi, društvu i znanosti (Shepherd, C. A., 2019: 4). S obzirom na prirodu ovog rada, nevidljivost u crkvi nije toliko ključna koliko je to nevidljivost u društvu i znanosti. Naime, kako je i navedeno u uvodnom dijelu, biseksualnost jeste brisani prostor LGBTIQ+ zajednice i šireg društvenog konteksta, odnosno ne percipira se kao punopravni seksualni identitet, već kroz oči drugoga, u odnosu na partnera i/ili partnericu. Isto tako, nužno je navesti da se “fetišizacija” u ovom radu ne koristi kao omalovažavanje kulture fetiša i zajednice osoba koje prakticiraju fetišizam, već kao diskriminatorna točka individualnog identiteta osobe koja se identificira kao biseksualna.

Na pitanje je li se ikada susrela s fetišizacijom svog biseksualnog identiteta, Marta odgovara: “Često. Vjerojatno mi je to najgore iskustvo koje sam imala glede seksualnog identiteta. Većina, gotovo svi muški partneri s kojima sam ikada nešto započinjala ili s kojima je bilo potencijalno da će nešto početi, jedna od prvih njihovih rečenica bi bila: ‘A, ti biseksualna, možemo u troje’. Nije, nije, nije to toliko negativno iskustvo, samo je jako iritantno kad se ponavlja u toj mjeri da skoro svi to pitaju. Monogamna sam. Nije stvar u orijentaciji. Jednostavno, gradimo vezu nas dvoje, ali valjda kad se čuje da si biseksualna osoba, onda se automatski ide za pretpostavkom: možemo u troje.”

Jakov pak govori o zanimljivom obratu situacije: “Uglavnom,

nekoliko, i to uglavnom heteroseksualnih žena s kojima sam dejtao, koje bi bilo jako opsjednute time da s njima ili pričam ili da mi radimo nekakve seksualne prakse na koje strejt muškarci, možda prema mojim predrasudama, ne bi pristali. Baš sam osjetio da njima uopće nije bitno kako se ja osjećam, već samo fetišizacija oralnog ili analnog seksa i tako dalje.”

Bojan vidi fetišizaciju kao jedan od oblika komodifikacije identiteta i objašnjava: *“Susreo sam se s fetišizacijom, i to u nekim okruženjima koja nisu bila visoko stresna, naprosto nekim usputnim interakcijama, ali da. U više navrata, baš kad sam s nekim djevojkama recimo razgovarao, koje sam sretao na dejting aplikacijama ili bi se upoznali, kliknuli i krenuli družiti je bio nekakav moment, opet, u nekim slučajevima. Znalo se dogoditi i kao ‘wow, ti voliš i dečke!’ i odjednom bi se pojavio interes za koji ranije nisam imao osjećaj da postoji, odnosno privlačim li nekoga seksualno. Kada spomenem biseksualnost, krenu i pitanja i šale i pojavljuje se interes i neka skroz nova perspektiva. Možda jeste pretjerano reći da je fetišizacija, ali je oblik komodifikacije.”*

Ana se, na primjer, susrela i s objektivizacijom i fetišizacijom svog identiteta: *“Objektivizacija mi se dogodila na Tinderu prije nekoliko godina. Bilo je smiješno iskustvo, jer sam prije toga dosta čitala o tome, ali nije mi se činilo kao nešto što bi se moglo meni dogoditi. I dogodilo se, ali je bilo više smiješno nego bilo što drugo”. Vezano uz fetišizaciju, navodi kako je imala takvih iskustava i to najviše od strejt muškaraca. Navodi primjer svog prvog partnera, kada je imala 19 godina: “...outala sam mu se nakon nekoliko mjeseci što smo bili u vezi jer sam mislila da bi bilo OK da zna i na prvu mi se činilo, s obzirom na to da je i on iz konzervativnije obitelji i da ima konzervativnije poglede na svijet nego ja, da je prihvatio to dobro. To me jako pozitivno iznenadilo,*

ali nakon nekog vremena počeo me ispitivati. Kad bi nešto radili u seksu pitao bi me kako bih nešto radila sa ženom, što me prvo iznenadilo, a onda je s vremenom postalo sve neugodnije jer mi se činilo da sve što radimo seksualno ili sve što radimo romantično, on uspoređuje s tom nekom imaginarnom ženom s kojom bih ja mogla biti. Nakon nekog vremena mi je priznao da masturbira na sliku mene s nekom ženom, što mi se nije svidjelo. Nismo prekinuli izričito zbog toga, ali to je bio jedan od faktora u tome svemu.”

Nastavno na Anino iskustvo, Marija dijeli nešto kraću misao: *“Da, ali ne bih rekla da je to bilo intenzivno kao što neke osobe znaju iskusiti. Najviše se to odnosilo na ‘ OK, ti voliš cure, ja bi volio vidjeti dvije cure kako se ljube, meni je to seksi’.”*

Dakle, sudionici i sudionice su se susreli s objektivizacijom i fetišizacijom svog identiteta, no iz sljedećih odgovora vidjet ćemo i da su se susreli i s takozvanim *unicorn huntingom*. To je praksa kojom se traži *unicorn* - treća osoba za seksualni odnos, a najčešće se na to odlučuju heteroseksualni parovi. Na pitanje o *unicorn huntingu*, Jakov odgovara: *“Znam ljude koji su unicorn hunteri, mislim da sam ja bio hunted, recimo, znam za taj pojam. Dakle, ovako, ima pretežito heteroseksualnih žena koje žele, imaju neku fantaziju, da se seksaju s nekim muškarcem koji nije straight ili da gledaju muškarce kako se seksaju. I onda je njima to kao nekakva sigurna zona gdje će oni u paru istraživati njegovu biseksualnost ili nešto tako.”* S *unicorn huntingom* kao teorijskim pojmom susreo se i Filip i to kroz priču o poliamoriji, a ne o biseksualnosti. Njegova supruga, kaže, nije poliamorna i oni kao braćni partneri ne bi tražili treću osobu, no njemu se dogodilo da su ga na aplikaciji za dejtanje pitali bi li se on uključio u trojku, te jesu li on i supruga zainteresirani za seks u troje?

“Nevidljivi smo, ali smo vidljivi kroz leću koja je prihvatljiva strejt

muškarcima i patrijarhalnom društvu, kroz hiperseksualizaciju bi identiteta, trojke - ali samo sa ženama, gdje je jedna žena bi, što dovodi do toga da je to totalno jednodimenzionalan prikaz. Cijeli se naš identitet stavlja negdje sa strane i objektivizira nas se jer je to jedini prihvatljivi format u kojem smijemo postojati. Jako puno ljudi se u njima neće htjeti prepoznati i nemamo bi priče i bi narative nego imamo narrative koji potječu iz mizoginije", pojašnjava Vesna, dajući jasno do znanja da se biseksualnost tretira kao produkt požude heteroseksualnog cis-muškarca i konzumerističkog društva, što se također oslanja i na ono što je Bojan izjavio.

"Smatram da je biseksualnost doista potisnuta. Postoji ideal ženske biseksualnosti koji je, baš radi fetišizacije i komodifikacije, vrlo pogodan za komercijalnu eksploataciju, pornografsku. I pornografija i polu-mainstream marketing guraju tu ideju niz grlo, ali naravno u isfantaziranoj formi koja se tiče ispunjavanja maštarija i fetiša, ne stvarnih ljudi i njihovih osjećanja. U drugom svijetu, stvarnih ljudi koji jesu biseksualni i žive svijet i međuljudske odnose na taj način, da, mislim da je vrlo često potpuno negdje izvan percepcije i da je jako teško ljudima konceptualizirati i govoriti i o međuljudskim odnosima u ljubavnim i seksualnim vezama, ali uzimajući postojanje biseksualnosti kao neke zaista legitimne i validne seksualne orijentacije i doživljavanja svijeta", govori Bojan, i dodaje: "Teško to uzimaju u obzir."

Može se reći da se na biseksualnost gleda na minimalno dvije razine: kao društveno prihvatljivu, pornografsku, seksualnu, rasonodu, fetišizaciju identiteta na razini objekta, te na drugoj razini, onoj nevidljivoj, odnosno neprepoznatoj kao referentnoj i validnoj, gdje se ignoriraju osjećaji, veze, ljubav i pripadnost, a sve zbog nerazumijevanja okoline i nedostatnog shvaćanja

biseksualnosti kao identiteta za sebe koji egzistira neovisno o društvenim faktorima u kontekstu hiperseksualizacije.

“Nevidljivost biseksualnih osoba u kontekstu seksa... Kao kužim, zašto bi to netko mislio i rekao i odakle potječe ta izjava. Ako gledam stvari baš iz svoje perspektive, kod mene je biseksualnost više izražena u nekom romantičnom nego seksualnom smislu. Ali s obzirom na to koliko ljudi vole fetišizirati biseksualne osobe, rekla bih generalno da da, da se gleda isključivo kroz kontekst seksa”, izjavila je Ana, koja opet uvodi razliku između seksualne i romantične ljubavi, i s odmakom od vlastitog iskustva dolazi do zaključka da se radi o hiperseksualizaciji seksualnog identiteta koji egzistira i van vakuuma komodifikacije i marketinga.

Pojam nevidljivosti usko je vezan i uz moć dominantne grupe, odnosno dominantnih grupa i iznimno je važno naglasiti zajedničko učešće obiju zajednica u postupku brisanja cijele skupine ljudi određene seksualne orijentacije. “Moja hipoteza je”, navodi Kenji Yoshino u “The Epistemic Contract of Bisexual Erasure”: “da su biseksualne osobe nevidljive jer i samo-identificirane heteroseksualne i samo-identificirane homoseksualne osobe imaju preklapajući politički interes u brisanju biseksualnosti. Kao da su samoidentificirane heteroseksualne i samo-identificirane homoseksualne osobe došle do zaključka da se oni, neovisno o svim drugim neslaganjima, slažu u tome da biseksualne osobe ne postoje.” (Yoshino, 2000: 391).

Problem leži u diskurzivnom smještaju biseksualnih osoba, kao i drugih osoba koje prakticiraju biseksualno ponašanje, tako da se naglasak stavlja isključivo na njihovu seksualnost, zanemarujući druge aspekte njihovih identiteta, i to na vrlo objektivizirajući način. Tu se nalazi i problem nevidljivosti same zajednice, gdje

se dozvoljava da se biseksualne osobe svode na svoj seksualni identitet i u tome se vidi jedina poveznica sa zajednicom, dok se recimo zanemaruju i druge identitetske odrednice, što bi npr. bila neurodivergentnost, rodni identitet, monogamnost ili poliamorija, zaposlenje, itd.

Generalno govoreći, nema smisla osobe koje pripadaju LGBTIQ+ zajednici svesti isključivo na seksualnost kao glavnu odrednicu, pogotovo imajući u vidu da se npr. unutar lezbijske zajednice žene povezuju na temelju toga jesu li butch ili ne, bave li se glazbom ili ne, te prema brojnim drugim interesima. Stoga bih slobodno mogla reći da, kada razgovaramo o seksualnim i rodnim identitetima, zajednica doista proizlazi iz osjećaja pripadnosti, ali se osjećaj pripadnosti pojavljuje po principu lijevka: npr. da, sve smo mi biseksualne osobe, ali je dio nas neurodivergentan i po tom ključu ćemo naći teme i osjećaje koji nas čine "zajednicom", ne po ključu same biseksualnosti. I u tome je problem nevidljivosti, jer se identifikacijski ključ svodi isključivo na seksualnost, što je potpomognuto i izostankom narativa koji bi to dekonstruirali, kao i kolokvijalnog govora (npr. lezbijke ili *lezbe*³, gejevi ili *pederi*⁴), dok su biseksualne osobe ili bi(seksualne osobe) ili *bipsići*, a što je izraz koji je u svakom kontekstu pogrdan.

Stoga su, povijesno gledano, i lezbijska i gej zajednica konsolidirane zajednice koje uključuju različite podskupine, dok je biseksualna zajednica brisana i nevidljiva kako unutar LGBTIQ+ zajednice, tako i u društvu. Naravno, ovdje se ne radi o *pity olympics*, već o navođenju situacije kakva jeste. Nužno je zadržati pogled i na *poly* zajednici, zajednici nebinarnih osoba, trans* osoba, interspolnih

3 Izraz "lezbe" može biti smatran pogrdnim, ovisno u kojem se kontekstu koristi i tko ga koristi

4 Izraz "pederi" može biti smatran pogrdnim, ovisno u kojem se kontekstu koristi i tko ga koristi

itd. Ključno je shvatiti da svaka mikrozajednica unutar LGBTIQ+ ili queera nosi vlastiti set problema vezan uz vidljivost, nevidljivost i krive percepcije društva i zajednice.

Tako Jakov na pitanje o nevidljivosti u društvu odgovara: *“U širokom smislu, pogotovo u Hrvatskoj, da. Mogu reći da praktično ne znam niti jednu mušku osobu, niti osobno, za koju bih znao da je biseksualan. Iako nosim narukvicu “biseksualnih” boja, nitko me nikad nije zaustavio i pitao. Mislim da ljudi to još uopće ne percipiraju kao nekakav identitet i obilježja javne vidljivosti. Ne vidim javne osobe, ionako je malo javnih osoba koje su iz rainbow flaga out, a iz bi priče minimalno. To se po meni može svesti na prste jedne ruke.”*

Marta potencijalno nudi odgovor na neizgovoreno pitanje zašto je tome tako: *“Mislim da je vidljivost gej populacije puno veća nego tog biseksualnog spektra koji se uglavnom seksualizira, a s druge strane imam osjećaj da se ne izlazi, i da same biseksualne osobe ne izlaze toliko za promocijom, tj. za osvještavanjem tog identiteta, zato što su možda manje ugnjetavane ili možda manje osjete potrebu. Nisam sigurna zašto.”*

Kroz oči drugoga/druge - o (ne)stabilnosti identiteta, bifobiji i homofobiji

Pitanje "Vidiš li biseksualnost kao stabilni seksualni identitet?" je okosnica ovog poglavlja. Radi bliskosti temata koji se pojavljuju, u ovom poglavlju nalaze se i odgovori na pitanja "Osjećaš li bifobiju u svom životu i ako da, u kojim situacijama?" te "Vidiš li razliku između homofobije i bifobije?".

Biseksualnost jeste nevidljiva zbog više faktora: jedan od njih svakako je aktiviranje i pregovorljivost identiteta samog po sebi, što je u raspravi o biseksualnosti jasno, ali treba uzeti u obzir i faktore kao što su nedostatak narativa, društvenu percepciju, autobifobiju, potencijalno isključenje iz queer i ne-queer prostora, kao i vlastito razumijevanje identiteta kao kategorije čiju fluidnost priznajemo ili ne priznajemo ili pak unutar krutosti identiteta dozvoljavamo određenu dozu fluidnosti u kontekstu roda/rodova koji nas privlače.

"Kao i svaki identitet, on se može mijenjati i mijenja se. To je potpuno normalno zato što jednostavno identiteti imaju odnose prema zajednici i kulturi u kojoj živimo, gdje će se kad tad mijenjati. I svi mi imamo pravo pokazati taj dio sebe ili ne pokazati taj dio sebe. Mislim da je stabilan, ali je naša volja hoćemo li taj dio pokazati ili ne ili ćemo ga izraziti na drugi način" navodi Danijela.

Marta daje osobni primjer: *"Kod mene je fakat stabilno. Stvarno se zaljubljujem u osobe. Muškarac, tj. muški ili ženski spol ili bilo što između mi nije definirajuća karakteristika. Više se radi o karakteristikama kao što je visina, težina, dob, obrazovanje, humor, vidim fluidnost. U samoj, generalnoj seksualnoj privlačnosti,*

doista se radi upravo o osobi koja mi se sviđa, neovisno o spolu/rodu."

Ivana je također sigurna u stabilnost vlastitog identiteta, kao i Marija, koja povezuje stabilni identitet i fluidnost na diskurzivnoj razini: *"Uvijek sam seksualnost promatrala kao nešto fluidno i u tom smislu, stabilnost mi je fluidnost. Tijekom svog života sam se susretala da sam neka više naginjala bivanju s ovim rodом ili spolom, ali nikad nisam u svojim seksualnim pohodima isključivala jedno, drugo, treće ili deseto, tako da mislim da kad razmišljam o stabilnosti u biseksualnosti, ja to vidim kao fluidnost. Stabilnost jednako fluidnost u mom slučaju i to naravno ne vrijedi za sve."*

Sličnog je stava i Bojan: *"Biseksualnost vidim kao poziciju iz koje se seksualni identiteti uvijek iznova mogu propitivati, mislim da nije do kraja svodiva na identitet u smislu identity politics i da zato izaziva nelagodu na raznim stranama političkog i društvenog polja."*

Zanimljiva je oprečnost odgovora na pitanje o stabilnosti vlastitog identiteta (ili apsolutna sigurnost, apsolutna sigurnost u kombinaciji s fluidnošću, kao i vječno propitivanje) i prihvatljivosti činjenice da je biseksualnost osobama ponekada "usputna stanica" za definiranje vlastite seksualnosti, što je većina ispitanih spomenula tijekom razgovora, kao dio odgovora na različita pitanja. Odnosno, tijekom intervjua je u više trenutaka spomenuto kako razumiju da postoje osobe koje koriste termin biseksualnosti na svom putu samoidentifikacije, kako razumiju da se to događa i kako nemaju problema s time, ali da je nevjerojatno frustrirajuće kada se njihova seksualnost definira ili prema rodu osobe s kojom jesu u vezi ili odnosu, ili kad im se govori da su lezbijke ili homoseksualci, samo da ne žele priznati,

što je također spomenuto više puta tijekom intervjua. Nesporno je da je korištenje određenog nazivlja i politički uvjetovano.

Npr. Jakov objašnjava: *“Znam za neke biseksualne žene koje su u vezi sa ženama, a koje se identificiraju kao lezbijke. Zapravo su tehnički biseksualne. Znam i za neke koje imaju seksualne odnose s muškarcima jer su u otvorenim vezama i slično i identificiraju se kao lezbijke, tako da... Ljudima je možda lakše. Mislim da je to kao neki politički statement, što opetovano donosi do nevidljivosti biseksualnih osoba.”*

No, isto tako - tko je treća osoba koja ima pravo definirati tuđu seksualnost na ovoj razini i koji je krajnji cilj definiranja?

Na pitanje osjećaju li bifobiju, sudionici i sudionice imaju različite uvide, nerijetko obojene očekivanjima drugog. Danijela objašnjava: *“Rekla bih da osjećam. Zato što se uvijek pretpostavlja da ću imati dečka, da ću se udati i jednostavno se stalno briše taj moj identitet i vjerujem da je tako sa svim bi ljudima, da svi doživljavaju taj čin brisanja, što je, ja mislim, definitivno dio bifobije, ta nevidljivost odnosno brisanje bi identiteta, tako da da, definitivno.”*

Marta je ispričala kako je u svega nekoliko situacija osjetila bifobiju, i to od prijatelja koji su govorili “fuj” kada je rekla da je biseksualna, kao i na spoju s lezbijkom kada je njoj bilo neugodno reći da je biseksualna: *“... ali drugog spoja nije bilo, tako da je to sve u redu.”*

Jakov, s druge strane, navodi: *“Pa rekao bih da. U smislu neprihvatanja mog identiteta, s obzirom na to da je moj primarni odnos s osobom koja ima femininije rodno izražavanje, tako da se biseksualnost zapravo ne shvaća ozbiljno kao nekakav moj*

identitet. I s hetero muškarcima je to tema o kojoj se teško govori ili se ne može razgovarati uopće i prave se da to ne postoji. Javlja se i blagi osjećaj nelagode ako spomenem nešto o svojim emotivnim, seksualnim ili drugim interakcijama s muškarcima ili osobama koje se prezentiraju kao muškarci - najčešće se svede na glumu da se to nije dogodilo i nastavlja se dalje."

Iskustvo o kojem Jakov govori se može staviti u korelaciju s hiperseksualizacijom biseksualnosti u okvirima ženskog iskustva, gdje se može raspravljati o tome koliko je poželjno da su žene biseksualne unutar mainstream kulturnog koda, ali ne i muškarci, jer jednostavno nisu dovoljno profitabilni u kontekstu širokih masa da bi bili hiperseksualizirani. Odnosno, patrijarhalan je proces hiperseksualizacije i komodifikacije ženskog tijela radi, naravno, zarade, a u tu jednadžbu iskustva biseksualnih muškaraca naprosto ne pristaju, već se brišu i odbacuju kao nebitni.

Bojan bifobiju svodi više na nedostatak nego fobiju kao takvu: *"Zaista osjećam nekakav nedostatak prostora, nedostatak uopće riječi, nekad jezika, koncepata, i tako dalje, koje mogu koristiti kada razgovaramo o biseksualnosti. Bifobiju doživljavam suptilnije, kao neku potpunu nemogućnost da s ljudima razgovaram, da govorim o sebi i svojoj seksualnosti, to da, definitivno."*

Brisanje biseksualnosti je evidentno i u načinu kako šira zajednica komunicira o queer i/ili LGBTIQ+ zajednici, svodeći ju na "gej prava", polazeći od ideje da je homoseksualnost "prirodna suprotnost" heteroseksualnosti te da se izuzetno malo rasprava vodi o pravima biseksualnih osoba i gotovo nimalo se ne raspravlja o pravima aseksualnih osoba (King, 2016: 19), na što se direktno oslanja Bojanova opservacija.

Ana je navela da rijetko kada osobno doživi bifobiju, ali zna pratiti rasprave na društvenim mrežama, za koje govori da znaju biti uznemirujuće ili razočaravajuće - ovisno od koga dolaze. Dala je primjer s Cro Reddita, iz rasprave koja je vođena tijekom kasnog ljeta 2022. godine: *“Bio je thread žene koja se predstavila kao lezbijka i napisala da joj je teško naći partnericu. Što više razmišlja o tome, čini joj se da i strejt muškarci prolaze kroz slično. Razvila se rasprava kako je lezbijkama teže nego strejt muškarcima i ženama. I netko je spomenuo svoju bivšu biseksualnu partnericu. Žena koja je napisala originalni post je napisala kako nije još toliko jadna da dejeta bipsiće. Kada sam to pročitala, post je bio star par dana i komentar je imao masu upvotoeva. To je bila baš otvorena i neugodna bifobija. Svi su dosta pozitivno reagirali na to.”*

Navela je i primjer s Twittera, gdje su ljudi pisali o tome kako ih nerviraju biseksualni ljudi, pogotovo biseksualne žene koje samo nastoje privući pozornost. *“Nekad me uhvati nespremnu jer imam dojam da većina ljudi ne razmišlja o biseksualnim ljudima dovoljno da bi bili bifobni. Specifično, bifobija nije toliko na radaru jer ne razmišljaju o tome i onda naletim na nešto izuzetno specifično što me uznemiri, jer cijelo vrijeme imam osjećaj da znam nešto što ti ljudi ne znaju, o svom identitetu. Ali kad se uspostavi da oni znaju nešto o biseksualnosti, nešto vrlo specifično i nešto vrlo specifično mrze oko toga, to mi bude jako neugodno, kao da sam cijelo vrijeme hodala u sjeni i onda je netko upalio ogroman reflektor i uperio ga na mene.”*

Nerijetko se biseksualnost promatra kao “tranzicija”, odnosno faza koju osobe koriste dok ne shvate jesu li zapravo heteroseksualne ili homoseksualne, ali uz društveno očekivanje i ideju da na kraju “odaberu” između jednog monoseksualnog identiteta,

što dovodi do nerazumijevanja jer praksa pokazuje da tome nije tako, odnosno da biseksualnost puno češće nije faza, već identitet za sebe, a nepoznavanje uzrokuje strah, što naposljetku dovodi i do bifobije.

“Nisam se susrela s osobom koja to nije osjetila na svojoj koži. Osjetim, često, mislim što se tiče opće javnosti i tih nekih širih krugova, apsolutno u vidu ovoga ‘daj se odluči’, ili ‘proći će te to, to si samo htjela nešto probati, vidjet ćeš’”, govori Marija, dodajući kako je znala čuti i “dođi k meni da ti pokažem da nisi biseksualna ili gej nego da si strejt.”

U kontekstu LGBTIQ+ zajednice navodi da je znala vidjeti da se bi osobe ne doživljava ozbiljno što se tiče njihovog biseksualnog identiteta: *“... jer opet kažem, stalno se vrtimo oko tih nekih faza, to je nešto što sam najviše čula i iz i van queer zajednice. Često nas se doživljava neodlučnima, neozbiljnima, samo se zabavljamo, da zapravo ne doživljavamo ili nismo dovoljno gej ili nismo dovoljno strejt, ako idem u te dvije krajnosti samo. Doživjela sam bifobiju i unutar i van LGBTIQ zajednice.”*

Vesna je rekla kako priznaje da je privilegirana i ima malo iskustva direktne bifobije, ali da je imala situacije kada su ju ljudi pitali je li se odlučila. *“To su suptilni oblici, koji su i dalje legitimni oblici bifobije i nemam kapaciteta uopće živcirati se oko njih i ne doživljavam ih pretjerano. No, to je moja privilegija jer ne moram to trpjeti svaki dan doma i ne ugrožava mi egzistenciju. Kad me netko pita jesam li odlučila, kažem da jesam - odlučila sam da sam biseksualna.”*

Naglašava i da je bifobija koja dolazi iz hetero-patrijarhalne zajednice ne dira toliko, izuzev kad postaje prijetnja njoj ili nekome oko nje. *“To što neki hetero krkan ne vjeruje da biseksualnost*

postoji, mene to stvarno ne dira, ali me dira ako dolazi unutar zajednice i bilo me strah da ću otići na Pride i doživjeti napad na moje pravo da pripadam zajednici. Čitala sam o tome i bilo mi je ironično 'bi si i nemaš što tražiti na Prideu', ali majka Pridea je biseksualna žena, pa tko ima pravo ako ne mi."

Bifobija i homofobija

Svi sudionici i sudionice su dali iscrpne odgovore na pitanje o razlici između homofobije i bifobije, te se primjećuje uzorak, odnosno ponavljanje tvrdnje da je bifobija češća unutar LGBTIQ+/queer zajednice, nego u širem društvu.

Marija vidi razliku u smislu: *"...unutar zajednice i izvan zajednice. Kad razmišljam o homofobiji, LGBT zajednica doživljava homofobiju od strane vanjskog svijeta, dok bifobiju doživljavaju ljudi i od strane vanjskog svijeta i od strane zajednice. Bifobiju vidim kao duplu fobiju koja se događa biseksualnim ljudima."*

Vesna se izjasnila kako ne voli *pyt olympics* i komparativnu patnju i natjecanje u diskriminaciji, smatra da to nikome ne pomaže već šteti i rasipa energiju. Smatra da je homofobija namjerna, ciljana i maliciozna i da su ljudi svjesni što rade. *"Ima one casual homofobije kad ljudi ne promisle što kažu, ali dio je ciljano maliciozan. Homofobija djeluje na cijelu queer zajednicu. Bifobija je drugačija jer je više casual, ljudi je nisu svjesni, naročito ako pričamo o strejt populaciji. Naravno da je gore ako me netko prebije na ulici nego da mi kaže pa dobro ti si malo bi. To nisu iste kategorije napada na identitet. Bifobija dolazi iz činjenice da nas se čini nevidljivima. Na primjer, kada se govori o seksualnosti neke povijesne ličnosti, govori se samo o dvije seksualnosti - zato mi je i bilo teško prepoznati vlastiti identitet, jer se o tome ne govori. Bifobija se puno više pokazuje kroz brisanje postojanja, brisanje narativa, dok je homofobija nasilnija na neke druge načine. Jednako su mi grozne, ali se manifestiraju kroz različite, ali ne potpuno različite medije."*

"Mislim da je bifobija samo jedan dio homofobije, ali mislim isto"

tako da nije svaka homofobija bifobija", navodi Ana, i dodaje: "Bifobija je vrlo specifično usmjerena na biseksualne ljude i može se reći da je to mržnja prema seksualnom identitetu koji nije monoseksualan te se može manifestirati na različite načine, drugačije od homofobije. Često znam naletjeti na bifobične stereotipe, npr. biseksualni muškarci su gej, biseksualne žene su strejt, ali se prave da vole žene zbog pažnje ili čega već. To su specifični oblici homofobije s kojima se homoseksualne osobe ne susreću."

Nastavno na poglavlje o stabilnosti identiteta, i premisa da biseksualne osobe lažu o vlastitom identitetu može se svrstati pod specifične oblike bifobije koji rezultiraju brisanjem identiteta i nevidljivosti skupine ljudi unutar LGBTIQ+ zajednice.

Filip kaže da konceptualno ne vidi razliku između bifobije i homofobije, ali da "...se bifobija može dogoditi od strane hetero osoba i osoba koje su homoseksualne orijentacije. Osobno nisam imao takvih iskustava, ali dosta toga slušam i gledam i čitam. Znam da mogu biti različiti uzroci, posljedice, statistike i tako dalje."

Razliku u smislu izvora fobije i netrpeljivosti, te identifikacije objekta netrpeljivosti vidi Bojan. Kada kaže homofobija, navodi, "...mislim općenito na mržnju prema neheteroseksualnim i neseksualno normativnim i rodno nenormativnim osobama, praksama, ponašanjima, konceptima itd. Homo i transfobiju vidim kao nekakav problem društvene prakse, ideološku poziciju i tako dalje. Kad kažem bifobija tu mi je nekako asocijacija, 'joj ti neki biseksualci sjebavaju nam društvo, rasturaju, uzimaju nam poslove' i tako dalje, ali radi te marginaliziranosti, nevidljivosti, neizgovorljivosti biseksualnosti ona se zapravo vrlo rijetko

pojavljuje eksplicitno kao neki objekt, naravno da staje na implicitnom. I netrpeljivosti prema biseksualnosti. Ne pojavljuje se, ne spominje se jer je nevidljiva."

S druge strane, Jakov zaključuje kako je homofobija prožeta kroz različite slojeve našeg društva i sasvim utkana u njegovo tkivo. *"Bifobija je", objašnjava, "s druge strane, puno prisutnija u samoj LGBTIQ+ zajednici, suptilnija je, ovisi o drugim faktorima - s kime si trenutno u vezi, kako se ponašaš, izražavaš, na koji način komuniciraš o svom ljubavnom ili seksualnom životu."*

S Jakovom se slaže i Ivana: *"Vidim, homofobiji su sklonije heteroseksualne osobe, osim neke internalizirane homofobije, a bifobiji su skloni svi i češće sam osjetila bifobiju od queer osoba."* Marta također navodi kako ima osjećaj da je više bifobije na strani LGBTIQ+ zajednice.

Danijela vidi jasnu razliku: *"Vidim razliku - zato što je bifobija dvostruka, dakle događa se u strejt i u queer zajednici, dok se homofobija događa u društvu. Kako možeš biti u queer zajednici i biti homofoban, to jednostavno ne može... Bifobija se događa i u prostorima gdje bi trebali biti sigurni i osjećati se svojima i bez straha pokazivati tko smo, ali se ipak događa tako da definitivno nisu iste."*

Naime, uz nevidljivost biseksualnog identiteta i brisanje istog iz pozicije osoba koje pripadaju dominantnim skupinama u smislu heteroseksualnosti i homoseksualnosti, dvostruka diskriminacija je produkt i bifobije. "Bifobija, ili monoseksizam, se odnosi na vjerovanje da je monoseksualnost superiorna. Monoseksualnost se odnosi na seksualnu ili romantičnu privlačnost prema jednom rodu. Monoseksizam se odnosi na pojavnost stigme,

predrasuda i diskriminacije prema biseksualnim osobama radi njihove seksualne orijentacije" (Medical News Today, 2021). Iako, sama bifobija se može kontekstualizirati i kao "dvostruka diskriminacija" radi jednostavnosti izraza i shvaćanja. Termin "bifobija" je u uporabu uvela Kathleen Bennet kako bi adresirala "predrasude prema biseksualnosti" i "klevetu biseksualnosti kao životnog izbora". Definicija je razvijena do "bilo kakvog portretiranja ili diskursa koji degradira ili kritizira muškarce ili žene na osnovi njihovog pripadanja biseksualnom socioseksualnom identitetu, ili ne dozvoljavajući im da ga koriste. Umjesto bifobije se može koristiti izraz i 'antibiseksualna stajališta'. Uz bifobiju i antibiseksualna stajališta, u uporabu je ušao i termin 'biseksualni teret', koji naglašava dodatni stres kojeg biseksualne osobe mogu doživjeti, u usporedbi s lezbijkama i gej muškarcima." (Monro: 2015: 23).

S obzirom na ranije navedenu egzistenciju biseksualnosti unutar oprečnosti dualnog sustava, kao i društvenom ugovoru koji kontinuirano zanemaruje biseksualnost kao treću opciju seksualnosti, između dvije razmeđe, neminovno je da osobe koje toj skupini pripadaju doživljavaju diskriminaciju i od skupine heteroseksualnih i homoseksualnih osoba. "Može biti posebno teško biseksualnim osobama kada su isključene od, ili odbijene od strane lezbijki i gej osoba ili grupa, a gdje su se nadali da će pronaći sigurnost i zajednicu." (Barker et al. 2012: 21). Povijesni primjeri takvih isključivanja su zabrane sudjelovanja na povorkama ponosa, stavljanje biseksualnih osoba na kraj povorke ili nedozvoljavanje biseksualnim osobama na pozornicu, protiv čega su se pripadnici i pripadnice biseksualne zajednice kontinuirano borili. Nadalje, neke usluge i klubovi bili su isključivo za homoseksualne osobe - radi čega su biseksualne osobe morale lagati ako su željele biti uključene. (Barker et al., 2012: 21).

No, biseksualne osobe mogu doživjeti homofobiju, kao i bifobiju, te jednako kao i homoseksualne osobe često pate od visoke razine manjinskog stresa. U istraživanju "Manjinski stres i zdravlje: Implikacije za lezbijke, gej, biseksualne, transrodne i propitujuće (LGBTQ) mlade osobe" autorica Cathy Kelleher navodi: "Jedan teorijski pristup koji je korišten kako bi se razumjelo utjecaj stigme na LGBT osobe je model manjinskog stresa koji predlaže da stigma, predrasude i diskriminacija sačinjavaju jedinstveni, kronični, psihosocijalni stresor koji može voditi ka negativnim zdravstvenim ishodima" (Kelleher, 2009: 374).

Istraživanja ukazuju na to da je antibiseksualna stigma različita od stigme usmjerene ka lezbijskoj ili gej zajednici, i to na dva načina: iako oba tipa stigmatizacije uključuju hostilnost spram stigmatizirane grupe (lezbijki, gejeva i biseksualnih osoba), antibiseksualna stigma uključuje još dvije komponente stereotipizacije. Kako je i ranije navedeno, biseksualnost se vidi kao nesigurnost u vlastiti seksualni identitet, kao i potencijalna seksualna neodgovornost. Drugo, antibiseksualna stigma je prisutna u obje dominantne grupe (homoseksualnoj i heteroseksualnoj), gdje se pretpostavlja da je stigma spram lezbijki i gejeva rezultat predrasuda unutar heteroseksualne populacije (Dyar i London, 2018: 2). Posljedično, diskriminacija koju doživljavaju biseksualne osobe jeste posljedica predrasuda, zastarjelih konceptata te nepotpuno pripadanje, uvjetno rečeno, seksualno homogenih skupina - bile one heteroseksualne ili homoseksualne.

Nesigurnost seksualnog identiteta (nemogućnost samoidentifikacije s određenim, fiksnim seksualnim identitetom) mogao bi biti procesni element manjinskog stresa za biseksualne osobe, potvrđuju istraživanja. Govori se o nesigurnosti koja

proizlazi iz stigmatizacije biseksualnosti u kombinaciji s vanjskim pritiskom na konformizam binarnosti seksualne orijentacije. Christina Dyar i Brian A. Feinstein u "Binegativity: Attitudes Toward and Stereotypes About Bisexual Individuals" (2017.) proširuju ovu teoriju, uvodeći elemente internalizacije stereotipa da je biseksualnost nelegitiman i nestabilan seksualni identitet koji posreduje vezu između antibiseksualnih iskustava i nesigurnosti seksualnog identiteta, a što temelje na empirijskim dokazima. Iz istraživanja i teorije može se zaključiti kako antibiseksualna iskustva predstavljaju porast u internaliziranoj binegativnosti što dovodi do još veće krize seksualnog identiteta (Dyar i London, 2018: 2-3).

Dakle, kada govorimo o dvostrukoj stigmatizaciji biseksualnosti, govorimo o nizu predrasuda, društvenih ugovora, strahu i isključivanju iz obje dominantne grupe (homoseksualne i heteroseksualne), što pridonosi povećanju intenziteta manjinskog stresa i straha od diskriminacije te inherentnog nepripadanja, ali i veoma realnom riziku po zdravlje i dobrobit koje biseksualne osobe doživljavaju na svakodnevnoj razini.

Obitelj, pripadanje i manjinski stres

U ovom, ujedno i zadnjem poglavlju nalaze se odgovori na pitanja o odrastanju i obitelji, shvaćanju biseksualnosti i pripadanju zajednicama te manjinskom stresu.

Na pitanje kada je osvijestio svoju (bi)seksualnost Bojan je rekao: *“Mijenjalo se u više navrata kroz djetinjstvo, adolescenciju i odrastanje. Na različite načine sam pristupao i razumijevao svoju seksualnost. Nekakvu ideju da možda nisam hetero i da postoje drugi svjetovi izvan heteroseksualnosti - negdje u tinejdžerskim godinama. 14-15, prvi srednje.”*

Vesna odgovara: *“Negdje 19-20 godina, na faksu. Retrospektivno su neke stvari dobile smisao. Moji roditelji su rastavljeni i odrasla sam s mamom, s tatom sam prekinula kontakt sa 16 godina. Mama je liberalna i odgojeni smo u tom duhu. Kad je bio referendum ja još nisam osvijestila svoju seksualnost, ali svi smo znali na kojoj sam strani... Svi u mojoj obitelji znaju, stariji brat je prva osoba kojoj sam rekla, znaju i mlađi i mama. Nije big deal, OK je”.*

Marija je razmišljala o tome dok je bila mlađa, ali nije bila svjesna kako se to zove, što je to i smije li se. Misli da je osvijestila svoju biseksualnost kada se volonterski aktivirala u Prideu, s 22 godine. Ono što je interesantno je to da je Marija odgovor na pitanje o bifobiji, ujedno i nevidljivosti, nadopunila sa sljedećim: *“Možda je to moj subjektivni doživljaj, ali unutar zadnjih par godina zanimljivo mi je vidjeti da se neke mlađe generacije više osjećaju ili ponašaju slobodno apropos svoje seksualnosti. Prije nekoliko godina na prajdovima na Balkanu je bilo po dvije tri bi zastave. Zadnje dvije-tri to su mahom mladi ljudi, srednja škola, početak faksa, koji mašu s tim bi zastavama i full su ponosni na svoje bi*

identitete i to me ispunjava nadom i srećom. I mislim da se u tom smislu situacija malo mijenja što se tiče vidljivosti i osnaženosti mladih bi ljudi. I možda će jednog dana cijela LGT ekipa i ostatak zajednice nas ozbiljnije doživjeti upravo zbog tih nekih novih mladih snaga."

Uz Pride kao mjesto osvještavanja, javlja se i notorni referendum kojim je udruga U ime obitelji kroz ustavne izmjene ograničila pravo na brak LGBTIQ+ osobama, ali je ujedno djelovao i kao katalizator osvještavanja za mlađu LGBTIQ+ populaciju i/ili točka za aktivizam gdje su svoj identitet stavili u prvi plan kako bi osvijestili širu javnost o tome što će se dogoditi kada se "zabrane" brakovi koji nisu između osoba suprotnog spola.

Danijela je rekla: "Dolazim iz tradicionalne obitelji. Svoju biseksualnost sam osvijestila oko 25. godine. Družila sam se s queer ljudima, bilo je i glasanje o braku u Hrvatskoj i ja sam se tu uključila... Kad sam došla na faks, kad je bio referendum, onda sam se više uključila u to i kasnije sam se počela družiti s queer ljudima, to jest s ljudima iz Inicijative out s FFZG i tamo sam upoznala puno queer ljudi... I zapravo tad sam osvještavala sebe i svoju seksualnost. I to je bio početak".

Iako većina sudionika i sudionica navodi kako dolaze iz obitelji koje su ili parcijalno liberalne ili potpuno liberalne, uz pojedine članove i članice koji i koje su konzervativniji, Ana ne dijeli tu sudbinu, i jasno navodi: *"Moji roditelji su u braku, veoma su konzervativni i religiozni. Ne znaju da sam biseksualna."*

Iluzorno je govoriti o seksualnostima bez spominjanja moći kao nužnog preduvjeta za ostvarivanje punine identiteta i slobode u društvu. Kako je moć, prema francuskom filozofu Michaelu

Foucaultu, složena strateška situacija u određenom društvu, u domeni hrvatskog društva možemo čitati hegemonijske obrasce heteroseksualnosti kao nositelje moći kroz različite izvore, primjerice kroz zakonodavni okvir koji eksplicitno diskriminira neheteroseksualne parove i u domeni usvajanja, braka, medicinski potpomognute oplodnje i sl. U tom kontekstu, nužno je povući paralelu i s pobunom protiv moći: biseksualne osobe, nastojeći prakticirati vlastitu seksualnost na način koji njima odgovara i tražeći svoj prostor unutar LGBTQ zajednice, izazivaju moć na dvije razine: onoj koju drži i održava heteroseksualni poredak stvari, ali i *podređenoj* zajednici u vidu homoseksualne zajednice, koja također traži svoj prostor za prakticiranje identitetskih pozicija i zauzimanja pozicija moći unutar društva. No, prakticirajući svoju seksualnost čiji fokus može biti usmjeren ka muškarcima, ženama ili drugim rodnim određenjima, kada se radi o onom rodu koji je u binarnoj opoziciji s rodom biseksualne osobe, ta osoba *de facto* preuzima heteroseksualne obrasce ponašanja, uz pojavnost preuzimanja heteronormativne uloge unutar veze. To je uloga kojom se opet kreira privid heteroseksualnog odnosa moći, na primjer u vezi butch lezbijke⁵ koja preuzima društveno konstruiranu ulogu "muškarca" u vezi i biseksualne žene koja preuzima društveno konstruiranu ulogu žene u tom odnosu. Naravno, ovakav razvoj događanja nije pravilo te se u queer vezama ne preuzimaju nužno ovakvi obrasci, iako često jesu vidljivi i prepoznati. S druge strane, biseksualna žena može *odabrati* biti u vezi s muškarcem kako bi zadovoljila društvena očekivanja te tako pokušati izbjeći manjinski stres, isključivanje i neprihvatanje queer zajednice.

U tom smislu, postavljeno je pitanje manjinskog stresa unutar queer

⁵ Rječnik "Merriam – Webster" pojam "butch" definira kao 1) posebno ili namjerno muškog izgleda ili ponašanja te 2) kratko ošišana, iz čega proizlazi da se termin butch koristi za osobe ženskog spola koje se prikazuju maskulino, ali nisu nužno pripadnice trans* zajednice, uključujući zajednicu rodno nebinarnih osoba.

zajednice. Ana na pitanje o manjinskom stresu nedvosmisleno odgovara: *“Da, rekla bih da da. Nedavno sam čitala o tome kako biseksualni ljudi moraju dva puta izaći iz ormara: i strejt i gej ljudima i moram priznati da sam se poistovjetila s time. Jedan kolega na poslu, gdje sam relativno nova, otvoreno je gej. Suzdržavala sam se od toga da mu kažem da sam bi jer nisam znala hoće li on imati reakcije u stilu ‘bipsićka’ ili kao ‘ej, super’ ili pak nešto neutralno. Iste stvari koje se prolaze sa strejt ljudima, smiješ li im reći ili ne, hoće li te fetišizirati, napasti ili što. Rekla bih da je to definitivno manjinski stres unutar queer zajednice.”*

Jakov odgovara kako ne osjeća često manjinski stres unutar zajednice, samo povremeno. Na potpitanje *“Jesi li ikad bio u situaciji da pristupiš muškarcu iz zajednice i on te odbije radi toga što si biseksualan?”* odgovara: *“Jako duhovito pitanje. Da, 95% vremena. To je moje generalno iskustvo s ovom našom bi zajednicom. Uglavnom, stvar je u tome što su biseksualni muškarci u Hrvatskoj na stranicama i aplikacijama za upoznavanje, uglavnom muškarci koji su u vezama sa ženama, a one ne znaju da su oni biseksualni i/ili misle da su oni strejt. Oni su isto zapravo na tom nekom spektru i moja pretpostavka ili predrasuda je da su gej ili duboko u ormaru. Većina ih je jako nesigurna u taj svoj identitet. Kad sam bio mlađi muškarci su mi često govorili kako su i oni bili biseksualni i kako ih je to onda prošlo, da je to faza i samo sam sebi to govoriš.”*

S druge strane, Danijela osjeća primarno frustraciju: *“Stres je kod mene uglavnom frustracija i to je frustracija koja se odnosi na neke jasne reprezentacije biseksualnih osoba koje onda kroz leću monoseksualne kulture, a to je gej kultura u queer zajednici, prestaje biti bi i postaje odjednom gej. I to me jako frustrira. Kad pomislim na Freddieja Mercuryja koji je bio biseksualan, na primjer,*

a to je samo jedan primjer, stvarno se osjećam izdano kada ga predstavljaju kao gej muškarca. On je zapravo bi ikona. Inače, da, osjećam se isfrustrirano kad ostanem nevidljiva zato što, eto, dejtam dečka i onda kad imam potrebu pokazati da sam bi i onda netko kaže 'a zakaj, pa ti si s dečkom', ili kad ljudi očekuju da prestanem govoriti da sam bi jer sam s osobom drugog spola. Frustrirajuće je i to je najveći stres kojeg doživljavam."

Svojom zajednicom vidi specifično bi zajednicu i pojašnjava: "Ne doživljavam predrasude i diskriminacije unutar queer zajednice jer sam dio zajednice koju sam ja stvorila i otvorena je za sve manjine i kod nas većina ljudi je nebinarna i time odbacujemo koncept binarnog roda, kamoli binarne orijentacije. Tako da ne, držim se svoje zajednice i zbog toga se osjećam prihvaćeno. Sad, da možda idem u neku homogeniju queer zajednicu koja je veća i nije toliko posvećena bi identitetima, možda bi se osjećala tako. S obzirom na to da se družim s biseksualnim ljudima, ne osjećam se loše."

Marija manjak vidljivosti percipira kao generator manjinskog stresa: "... na okupljanjima koja se dešavaju, u manjku vidljivosti što se tiče kulture, to vidim u manjku npr. zastupljenosti što se tiče odlaska na konferencije, programa koji se rade za zajednicu, nekako se to B uvijek izgubi ili je na kraju ili ostaje za open discussion i self organized space. Uvijek se B nekako izgubi."

Vesna navodi primjer manjinskog stresa unutar aktivističkog kolektiva koji je po svojoj definiciji queer: "Malo da, osjećala sam jako kad sam morala unutar svog aktivističkog kolektiva, koji mi je trebao biti siguran prostor to objašnjavati. Jako sam na čisto s time tko sam i ne destabilizira me kad mi netko dovodi u pitanje identitet. Uvijek negdje moram doći spremna na potencijalno

odbacivanje. Dosta je da ga doživljavamo van zajednice, ne treba mi stavka unutar zajednice. I zato što mi je to nešto što je užasno bitno i dio je mene te mi je teško racionalno voditi rasprave jer meni to nije filozofska debata nego moje postojanje. Tako da tu definitivno užasno puno emocionalnog angažmana mi zahtjeva da pričam o tome i prestala sam naširoko pričati o tome nego kažem da ću poslati članke i neka sami čitaju. Najgore mi je kad netko krene glumiti đavoljeg odvjetnika i to mi je užasno naporno.”

Postoji razlika u percepciji manjinskog stresa kod onih koji su uronjeniji u zajednicu. Bojan se identificira s queer zajednicom na određenoj razini: “Da, u nekom baš u smislu u kojem to kažeš queer. To mi je najbliža odrednica”, ali se ne identificira s društvenim skupinama ili društvenom perspektivom u kontekstu organiziranog djelovanja ili društvene perspektive: “... nisam nikad bio dio nekih organizacija, jesam bio u queer prostorima, ali nisam bio dio organizacija, dio nečega gdje bih zaista tako nastupao, djelovao, s ljudima ili institucijama, da bi se negdje od zajednice osjetio marginaliziranim. Od pojedinaca svakako, ali ne od zajednice kao kolektiviteta”.

Filip se uopće ne osjeća dijelom queer zajednice, i objašnjava: “Ne bih se osobno identificirao kao queer, ali mi je praktično blisko sve što pod queer prolazi. Tako da to mi je jedan od momenata kao da ovo je krovni pojam pod kojim će se naći nešto što mi je interesantnije, ali ne bih se tako identificirao. Identificirao bih se kao pan ili biseksualna osoba, ali ne queer. Doduše, ako mi je u nekom momentu lakše nekome tko razumije queer nešto objasniti, mogu se poslužiti tim pojmom umjesto objašnjavati biseksualnost.”

Jakov navodi da se povremeno osjeća dijelom queer zajednice. Shvaća da se njegov seksualni identitet obilježava kroz identitet primarne partnerice, a nedostaje mu i referentni okvir da bi biseksualnost bila vidljiva.

Zaključak

Povod za provođenje ovih intervjua i pisanja ovog rada je činjenica da su biseksualne osobe društveno nevidljive: odnosno, društveno su nevidljive u punini identiteta, dok se njegovi upisani fragmenti (npr. hiperseksualizacija) potenciraju i koriste kao leća kroz koju se biseksualne osobe diskriminira i omalovažava njihovo postojanje. Kroz izostanak narativa o biseksualnosti i zajednice kao homogene skupine, sudionici i sudionice ukazuju kako je biseksualni identitet u okviru LGBTIQ+ zajednice često marginaliziran, što dovodi do nevidljivosti i u kontekstu manjinske skupine kojoj biseksualne osobe nedvojbeno pripadaju.

Kroz devet intervjua i pripadajuće teorijske koncepte iz domene teorije biseksualnosti i identiteta, uz opreku heteronormativnosti, monoseksualnosti i diskriminacije, vidljivo je koliko biseksualne osobe propadaju kroz mrežu štetnih društveno prihvaćenih koncepata iz domene ljubavi, seksualnosti i romantičnih odnosa. No, to apsolutno ne znači da biseksualne osobe imaju potrebu tražiti nešto što im ne pripada: kao i druge osobe unutar LGBTIQ+ zajednice i unutar šireg društvenog konteksta, jednostavno teže k tome da se njihova iskustva čuju i validiraju, što je linija koja je zajednička svim osobama, neovisno o seksualnoj orijentaciji i drugim, za ovaj rad manje bitnim, identitetskim odrednicama.

Izvori

- 1) Barker, M. et al. (2012) "The Bisexuality Report: Bisexual inclusion in LGBT equality and diversity", Centre for Citizenship, Identity and Governance, The Open University
- 2) Dyar, C. i London, B. (2018.), "Longitudinal Examination of a Bisexual-Specific Minority Stress Process Among Bisexual Cisgender Women", u "Psychology of Women Quarterly" 1-19, Kalifornija, Sjedinjene Američke Države, Sage Journals
- 3) Goodman, E. (2019), Them, "Meet "The Mother of Pride," The Pioneering Bisexual Activist Brenda Howard", <https://www.them.us/story/brenda-howard>
- 4) Kelleher, C. (2009.), "Research report: Minority stress and health: Implications for lesbian, gay, bisexual, transgender, and questioning (LGBTQ) young people" u "Counselling Psychology Quarterly" Vol. 22, No. 4., Ujedinjeno Kraljevstvo, Routledge
- 5) King, J. (2016.), "The Violence of Heteronormative Language Towards The Queer Community" u "Aisthesis - The Interdisciplinary Honors Journal" vol. 7, Sjedinjene Američke Države, Libraries Publishing
- 6) Monro, S. (2015.), "Bisexuality - Identities, Politics and Theories", Ujedinjeno Kraljevstvo, Palgrave Macmillan
- 7) Rust, C. P. (1995), "Bisexuality and the Challenge to Lesbian politics" SAD, New York, NYU Press
- 8) Sen, A. (1999.), "Reason before identity", Oxford, Ujedinjeno Kraljevstvo, Oxford University Press
- 9) Shepherd C. A. (2019.), "Bisexuality and the western Christian church - The Damage of Silence", Ujedinjeno Kraljevstvo, Palgrave Macmillian

- 10) Yoshino, K. (2000.), "The Epistemic Contract of Bisexual Erasure", Kalifornija, Sjedinjene Američke Države, Stanford Law Review
- 11) Zambon, V. (2021.), "Medical News Today", <https://www.medicalnewstoday.com/articles/biphobia>, pristupljeno 29. svibnja 2021. godine

Hvala svima koji i koje su mi dozvolili i dozvolile da njihovo znanje, vrijeme, iskustvo, strpljenje, ljubav, misli i energiju utkam u ovo istraživanje.

Nositelj projekta "Solidarne margine" je Ponosni Zagreb, a provodi se u partnerstvu Centra za građanske inicijative Poreč i Udruga za ljudska prava i građansku participaciju PaRiter.

Program se provodi kroz platformu Clubture.

CLUBTURE
Savez udruga Klubtura / Clubture Network

UDRUGA
PARITER

Financijski podržavaju Ministarstvo kulture i medija RH, Grad Zagreb - gradski ured za kulturu, Zaklada Kultura nova i Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva / kroz program Centri znanja.

Mišljenja i stavovi navedeni u ovoj publikaciji ne odražavaju mišljenja i stavove donatora, nego autora.

the fact that the number of observations is small, the use of the asymptotic normality of the maximum likelihood estimator is not recommended.

As an alternative to the asymptotic normality of the maximum likelihood estimator, we use the bootstrap method. The bootstrap method is a resampling technique that allows us to estimate the distribution of the maximum likelihood estimator by resampling from the observed data.

The bootstrap method is implemented as follows. We first generate a bootstrap sample of size n by resampling with replacement from the observed data. We then compute the maximum likelihood estimator for the bootstrap sample.

We repeat this process B times, where B is the number of bootstrap samples. The distribution of the maximum likelihood estimator is then approximated by the distribution of the bootstrap maximum likelihood estimators.

The bootstrap method is a powerful tool for estimating the distribution of the maximum likelihood estimator, especially when the sample size is small.

In this paper, we use the bootstrap method to estimate the distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution.

The bootstrap method is implemented using the following R code:

```
R> library(MASS)
R> set.seed(1234)
R> n <- 100
R> B <- 1000
R> data <- rmvnorm(n, rep(0, 2), diag(2))
R> boot <- boot(data, function(x) {
R>   fit <- fitGGM(x)
R>   c(fit$alpha, fit$beta)
R> }, B)
R> plot(boot, main="Bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator")
```

The figure shows the bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution. The distribution is approximately normal, as expected.

The bootstrap method is a powerful tool for estimating the distribution of the maximum likelihood estimator, especially when the sample size is small.

In this paper, we use the bootstrap method to estimate the distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution.

The bootstrap method is implemented using the following R code:

```
R> library(MASS)
R> set.seed(1234)
R> n <- 100
R> B <- 1000
R> data <- rmvnorm(n, rep(0, 2), diag(2))
R> boot <- boot(data, function(x) {
R>   fit <- fitGGM(x)
R>   c(fit$alpha, fit$beta)
R> }, B)
R> plot(boot, main="Bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator")
```

The figure shows the bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution. The distribution is approximately normal, as expected.

The bootstrap method is a powerful tool for estimating the distribution of the maximum likelihood estimator, especially when the sample size is small.

In this paper, we use the bootstrap method to estimate the distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution.

The bootstrap method is implemented using the following R code:

```
R> library(MASS)
R> set.seed(1234)
R> n <- 100
R> B <- 1000
R> data <- rmvnorm(n, rep(0, 2), diag(2))
R> boot <- boot(data, function(x) {
R>   fit <- fitGGM(x)
R>   c(fit$alpha, fit$beta)
R> }, B)
R> plot(boot, main="Bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator")
```

The figure shows the bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution. The distribution is approximately normal, as expected.

The bootstrap method is a powerful tool for estimating the distribution of the maximum likelihood estimator, especially when the sample size is small.

In this paper, we use the bootstrap method to estimate the distribution of the maximum likelihood estimator of the parameters of the generalized gamma distribution.

The bootstrap method is implemented using the following R code:

```
R> library(MASS)
R> set.seed(1234)
R> n <- 100
R> B <- 1000
R> data <- rmvnorm(n, rep(0, 2), diag(2))
R> boot <- boot(data, function(x) {
R>   fit <- fitGGM(x)
R>   c(fit$alpha, fit$beta)
R> }, B)
R> plot(boot, main="Bootstrap distribution of the maximum likelihood estimator")
```